

De Alfred Ostverzameling in de Zoo

door D. Cardyn*

De Antwerpse dierentuin heeft vanaf de late 19de eeuw steeds een grote aantrekkingskracht uitgeoefend op meerdere kunstenaars. Schilders, beeldhouwers, tekenaars en grafici vonden in de fantastische dieren- en plantenwereld een eindeloze inspiratiebron. De Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde toonde steeds belangstelling voor het werk van deze kunstenaars. Ze speelde bovendien een stimulerende rol door het inrichten van een tweejaarlijkse prijs voor schilderkunst, de Karel Verlatprijs — voor het eerst toegekend in 1948 —, en voor beeldhouwkunst, de Rembrandt Bugattiprijs — voor het eerst uitgereikt in 1949 —. Dankzij talrijke giften en legaten verwierf de Maatschappij bovendien een vrij uitgebreide verzameling kunstwerken die in verband staan met de dierenwereld. Aan deze vruchtbare wisselwerking tussen kunstenaars en de Antwerpse dierentuin werd aandacht besteed in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, dat in 1986 een speciaal nummer wijdde aan de Zoo en haar verzameling. (1)

De kunstenaar die met het grootste aantal werken vertegenwoordigd is in deze collectie is Alfred Ost (geboren te Zwijndrecht op 14-2-1884 en gestorven te Antwerpen op 9-10-1945). Hij schonk in 1945 ruim 160 tekeningen en lithografieën aan deze instelling; een geheel dat nog werd aangevuld door de Sarrasani-reeks (24 tekeningen), geschonken door de erven Ost in 1961 (2).

Deze Alfred Ostverzameling, die werd ondergebracht in een speciale Alfred Ostzaal, illustreert de nauwe band die er steeds tussen deze kunstenaar en de Antwerpse Zoo bestond. Enerzijds vormde de dierenwereld een belangrijke inspiratiebron doorheen het hele oeuvre van Alfred Ost. Anderzijds vond hij in deze instelling steeds steun en begrip; hij was jarenlang bevriend met de Heer W. Van den Bergh — die in 1945 directeur zou worden van de dierentuin —, hij exposeerde in de Zoo in 1940 en hield er ook in 1945, kort voor zijn overlijden, een laatste grote tentoonstelling. Alfred Ost liet een zeer omvangrijk oeuvre na.

Zijn ontwikkeling van plezierige tekenaar van anekdotische tafereeltjes, waarin het volkse leven, de natiepaarden en de zware trekpaarden centraal stonden, naar de «gedrevene», die in expressieve tekeningen de teloorgang van diepere sociale en religieuze waarden aankloeg, werd reeds in meerdere publicaties belicht, o.a. in de uitvoerige bibliografie door Frans Mertens. (3)

De talrijke facetten in het werk van deze virtueuze tekenaar kwamen ook in talrijke tentoonstellingen naar voren; enkele maanden geleden werden o.a. nog 56 tekeningen en aquarellen geëxposeerd in

Twee paarden bij natiewagen, pollood, 325 x 450, Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen

het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen, dat dankzij een schenking van de neven Ost 17 tekeningen van Alfred Ost verwierf.

In de Alfred Ostverzameling in de Zoo gaat alle aandacht naar het dier als inspiratiebron. Door het grote aantal werken, dat bovendien uit verschillende perioden dateert, geeft deze verzameling een idee van de zich wijzigende betekenis van het dier doorheen zijn oeuvre, en van de evolutie van zijn tekenstijl.

De plezierige verteller

Dieren boeiden Alfred Ost al vanaf jonge leeftijd. Hij was vertrouwd met paarden; hij zag ze in de kolenhandel van zijn vader. Na de vestiging van de familie Ost te Mechelen in 1902, kwam de 18-jarige kunstenaar te Antwerpen les volgen aan de Academie — waar hij een eerste prijs behaalde in de tekenklas — en bij de dier-schilder Jozef Van Leemputten aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten. Hij

werd aangetrokken door de dieren die aan het Antwerpse stadsbeeld een eigen cachet verleenden. Hij zag de natiepaarden aan de haven en de zware trekpaarden in de Antwerpse straten; ook de ontdekking van de fantastische wereld van de dierentuin was een revelatie. Meerdere tekeningen uit deze periode bevinden zich in de verzameling van de Zoo. (4) Hij maakte gedetailleerde studies van planten en dieren, o.a. van huismuisen, van een rozettencavia of van kippen. Ook architecturale details waarin het dier hoofdmotief vormt, zoals de leeuwen-sculptuur aan de ingang van het toenmalige roefdierenpaleis of de hiërogliefen aan de Egyptische tempel, trokken zijn aandacht. Hiernaast ontstonden snelle schetsen waarin hij raak dieren in een bepaalde houding of beweging vatte, o.a. «Kop van een Indische neushoorn» of «Twee paarden bij natiewagen»! Dergelijke schetsen en studies vormden het basismateriaal voor uitgewerkte tekenin-

* Afdelingshoofd. (Tekeningen en Grafiek — Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antw.)

Man schopt paard, pen, O.I.-inkt en lavis, 280 x 365, Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen

gen, zoals «Twee paarden bij een verhuiswagen» waarin de schets van de rustende natiepaarden werd verwerkt. Het blijven realistische tekeningen: een duidelijke lijn omschrijft de vormen, het ophogen met aquarel werkt sfeerscheppend. Een beschrijvend karakter vertonen ook de aquarellen uit deze periode, of de gouache «Tweespan huifkar en hand». De techniek is hier veel losser; Ost tekent met penseel. De tekeningen en aquarellen, ontstaan voor 1914, getuigen van zijn scherpe observatie van de werkelijkheid en van zijn vlotte tekenhand. Zoals voor meerdere kunstenaars uit het begin van deze eeuw was ook voor Alfred Ost de tekening hét middel om raak bepaalde facetten van de hem omringende wereld weer te geven. Anderen werden aange trokken door de verschillende mensentypen of door de eigen sfeer van oude stadsbuurten; Alfred Ost werd geboeid door de dierenwereld. Hij sloot zich niet aan bij groepen of kunstkringen, maar volgde wel wat er op artistiek terrein gebeurde en verwerkte bepaalde elementen van eigentijdse stromingen, o.a. in de tekening «Indische neushoorn» waarin het golvende parallelle lijnenspel verwijst naar invloed van de Art Nouveau.

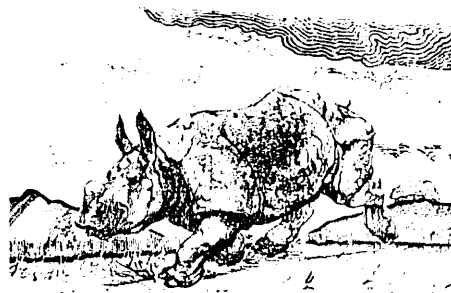
De oorlogsjaren

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vluchtte Alfred Ost met zijn ouders en zijn zuster naar Amsterdam, waar ze de volgende jaren zouden doorbrengen. Hij werkte er in de kunst drukkerij Kotting; ontwierp affiches, prentkaarten e.d. en verwierf naam als lithograaf. Een aantal plakkaten in de verzameling van de Zoo

illustreren de artistieke en technische kwaliteiten van zijn lithografieën. Ook hier vormden paarden herhaaldelijk het hoofdmotief, o.a. in «Kunstplakkaat voor de jaarmarkt» of «Reclameplakkaat voor de kunst drukkerij Kotting».

Het grootste deel van zijn werk uit deze jaren was bestemd voor manifestaties, ingericht om oorlogsslachtoffers en vluchtelingen te steunen. In 1917 zou hem voor zijn bewezen diensten een eremedaille worden toegekend.

De oorlog betekende een keerpunt in het oeuvre van Alfred Ost. De confrontatie met de harde werkelijkheid brak zijn levenslustige kijk op de wereld. Sociale bewogenheid en een kritische kijk op de eigentijdse maatschappij zouden bepalend worden voor zijn werk na de oorlog. Bovendien zag hij te Amsterdam het kubistisch-expressionistische werk van de Nederlandse schilder Leo Gestel, en waarschijnlijk bezocht hij eveneens tentoonstellingen waarop werk te zien was van de Fransman Henri le Fauconnier —

Indische neushoorn, 1909 (cat. nr. 3)
— potlood en aquarel, 225 x 320
— kon. Maatsch. v. Dierkunde, Antwerpen
Alfred Ost

wiens invloed er op de kubistisch en expressionistisch schilderende kunstenaars bepalend was — en van de Belgen Gustave De Smet en Frits Van den Berghe — die beiden vanaf 1916 in expressionistische stijl begonnen te werken —. Dit maakte «de schilder van de fijn uitgewerkte details bewust van de kracht van het globale» (5), wat vanaf 1919 duidelijk vorm zou krijgen in zijn gewijzigde tekenstijl.

De jaren na de Eerste Wereldoorlog

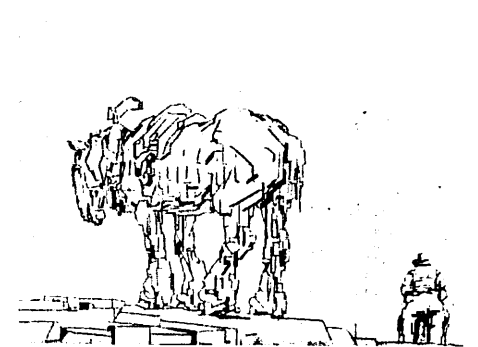
In 1919 keerde Alfred Ost terug naar België en vestigde zich, na een reis doorheen de verwoeste streken, te Borgerhout.

Hij zou zijn verdere levensjaren hoofdzakelijk te Antwerpen doorbrengen.

De ontgoochelde kunstenaar tekende zichzelf in «De terugtocht» (+/-1920) (verzameling gemeente Roosendaal): een ineengedoken figuur op een afgemat paard, dat moeizaam voortstapt voor gebroken standaarden en vaandels. De losse, dynamische lijnvoering en het gevoelsgeladen koloriet kondigen zijn gewijzigde tekenstijl aan.

Te Antwerpen trof hij een zeer levendig en artistiek vernieuwend klimaat. Paul Van Ostayen, de broers Oscar en Floris Jaspers, Paul Joostens en Jozef Peeters speelden hier een dominerende rol. Ze waren internationaal gericht, waren zich bewust van de sociale rol van de kunstenaar en stonden zeer kritisch tegenover de maatschappij; kubisme en expressionisme werden verwerkt, wat zou leiden tot abstracte kunst.

Alfred Ost volgde hun revolutionaire activiteiten met belangstelling. Op het Tweede Congres van Moderne Kunst, dat op initiatief van Jozef Peeters werd ingericht te Antwerpen in 1920, en waarop iedereen vrij zijn mening kon uiten, nam ook hij het woord; volgens R. Avermaete werd hij bestempeld als «pontonnier» die — tevergeefs — probeerde de dikwijls sterk uiteenlopende meningen te verzoe nen. (6) Hij sloot zich echter niet aan bij door hen opgerichte kunstkringen en tijdschriften, en volgde evenmin de totaal

Kubisch paard en figuur
Zoo Antwerpen, A. Ostzaal

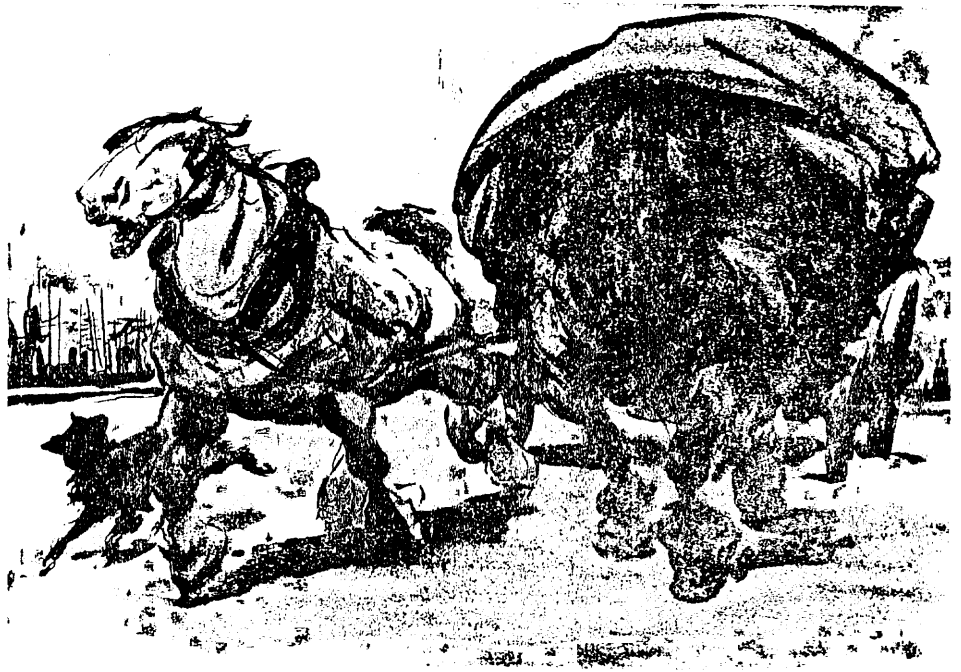
nieuwe artistieke vormgeving waarin de band met de realiteit verbroken werd. Hij ontwikkelde een eigen impulsieve tekenstijl, met korte zenuwachtige penseeltrekjes in O.I.-inkt en een geladen, alles doordringend koloriet in gekleurde inkt.

Ook nu keek hij naar wat er rondom zich op het artistieke vlak gebeurde. In het begin van de jaren 1920 verwerkte hij kubistische elementen op een eigen manier. De kleine potloodtekening in de verzameling van de Zoo «Kubistisch paard en figuur» is opgebouwd met geometrische vormen. Enkele uitgewerkte tekeningen, zoals «Bouwslaven» (1926) (verzameling Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen), zouden een sterke gevoelswaarde en expressieve kracht verkrijgen én door het contrast tussen de realistisch getekende paarden en de met geometrische blokken opgebouwde achtergrond, én door het koude koloriet. Het thema van deze tekening, nl. de tegenstelling tussen de eigentijdse materialistische maatschappij en de «afgedane» maatschappij waarin diepere waarden essentieel waren, zou hij meermaals hernemen. Rond 1924 bestudeerde Alfred Ost de zeggingskracht van kleur en licht. Enkele tekeningen in de verzameling van de Zoo zijn mooie voorbeelden van zijn persoonlijk pointillisme: «Gier», «Tijger» en «Olifant met speelse aap».

In deze jaren leefde de kunstenaar zich uit in reeksen tekeningen, die gekenmerkt worden door de grote beheersing waarmee hij lijn en kleur tot een expressief en sterk gevoelsgeladen geheel verwerkte. Het dier vormde ook nu een dikwijls weerkerende inspiratiebron. Mooi voorbeeld uit deze periode, die niet vertegenwoordigd is in de verzameling van de Zoo, is o.a. «Eenzaam paard (1926) (verzameling Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen), waarin het paard symbool wordt van de eenzaamheid van de kunstenaar.

In de late jaren 1920 begon Alfred Ost steeds meer te werken met pen en lapis; het dramatische karakter van de tekeningen werd dikwijls verhoogd door zware, donkere partijen in Oost-Indische inkt. Hij legde gebeurtenissen vast die hem troffen en kwetsten, o.a. «Man schopt paard» (1928).

Het circusleven zette hem aanhoudend aan tot tekenen: zijn liefde voor deze vreemde wereld en de exotische dieren, en zijn bekommernis om de bedreigde wezens was hier bepalend. De Zoo bezit hiervan meerdere voorbeelden, o.a. «Olifant met kornak en Oosterse figuur in stadsbeeld» (1932) waarin de zware olifant de voorstelling domineert en mens en omgeving als het ware verplettert. De brand in het Sarrasani-cirkus te Berchem in de nacht van 12 februari 1932

Tweespan, huifkar en hond, 1915 (cat. nr. 16)
— ganache, 620 x 730
— Kon. Maatsch. v. Dierkunde, Antwerpen

werd aanleiding tot een reeks tekeningen in O.I.-inkt en gekleurde inkt, waarin Alfred Ost zijn woede en onmacht uitschreeuwde. De voorstellingen van deze reeks blijven realiteitsgebonden; zijn losse, spontane tekenstijl, waarin kleur en lijn zijn gevoelens verwoorden, wordt hier echter tot het uiterste doorgevoerd. De eerste tekeningen uit deze reeks, zoals «Steltlopers bij de ingang van het circus» en «Cirkusinterieur met muziekkapel in de piste», zijn doordrongen van een

irreëel licht dat een onwerkelijke sfeer creëert. In de tekeningen van het dramatische gebeuren, zoals «Drie geketende olifanten in de brand» en «Bevrijding van verbrande olifant uit de vestingsgracht», groeien de impulsieve lijnvoering en het geladen koloriet, met felle rode accenten, uit tot een wanhoopskreet van de kunstenaar.

In de laatste tekeningen, zoals «Directeur van het circus bij één van de omgekomen olifanten» en «Alfred Ost in beschouwing

Tijger, 1924 (cat. nr. 26)
— potlood en kleurinkt 280 x 360
— kon. Maatsch. v. Dierkunde, Antwerpen

Alfred Ost

en twee oppassers bij de door de ramp getroffen olifanten», accentueren de dof-grijze en bruine tonen verdriet en hulpeloosheid. In deze laatste tekening verschijnt de kunstenaar zelf als een klein, nietig wezen, macheloos tegenover zo'n onrecht.

Ook de dierentuin vormde in de jaren 1930 een belangrijke inspiratiebron voor talrijke schetsen en tekeningen in pen en lapis. Dreiging en spanning spreken uit de snelle, naast en over elkaar geschetste studies van o.a. apen, okapi's of giraffen, waarmee hij tekenbladen vulde. Orakelteksten begeleiden tekeningen waarin dieren verschijnen in een chaotische omgeving; deze tekeningen behoren tot de reeksen uit 1931, waarin Alfred Ost «de kwetsbare nietigheid van de mens in het heeal beklemtoont», en die hij beschouwde als «openbaring van verborgen levenszin». (7) Dieren groeiden uit tot dreigende monsters, zoals «Chimaera» (1935) of werden symbolen van bruto

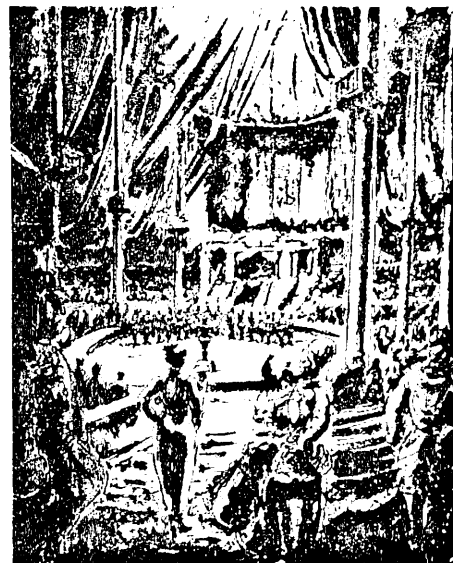
geweld en chaos. Door de zeer impulsieve tekenstijl met drukke lijnen en donkere vlekken in O.I.inkt verkrijgen de tekeningen uit deze jaren dikwijls een wat overladen karakter en missen de beheersing en zeggingskracht van zijn vroegere werken.

De laatste jaren

Tegen het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was het vuur van de kunstenaar geblust; hij voelde het naderend onheil aankomen, zijn gezondheid verzwakte.

Uit deze jaren dateren voorstellingen van voorttrekkende of rustende, afgematte paarden, zoals het met eenvoudige potloodlijnen getekende «Paard, houtwagen en voerman», of «Twee paarden bij ruïne», pentekening opgehoogd met lichte, atmosferische aquareltonen.

Enkele tekeningen in de verzameling van de Zoo zijn illustratief voor zijn allerlaatste werken, o.a. «Dansende paren en muzi-

Circusinterieur en muziekkapel in de piste (Saviasani-reeks, A. Ostzaal, Zoo Antwerpen)

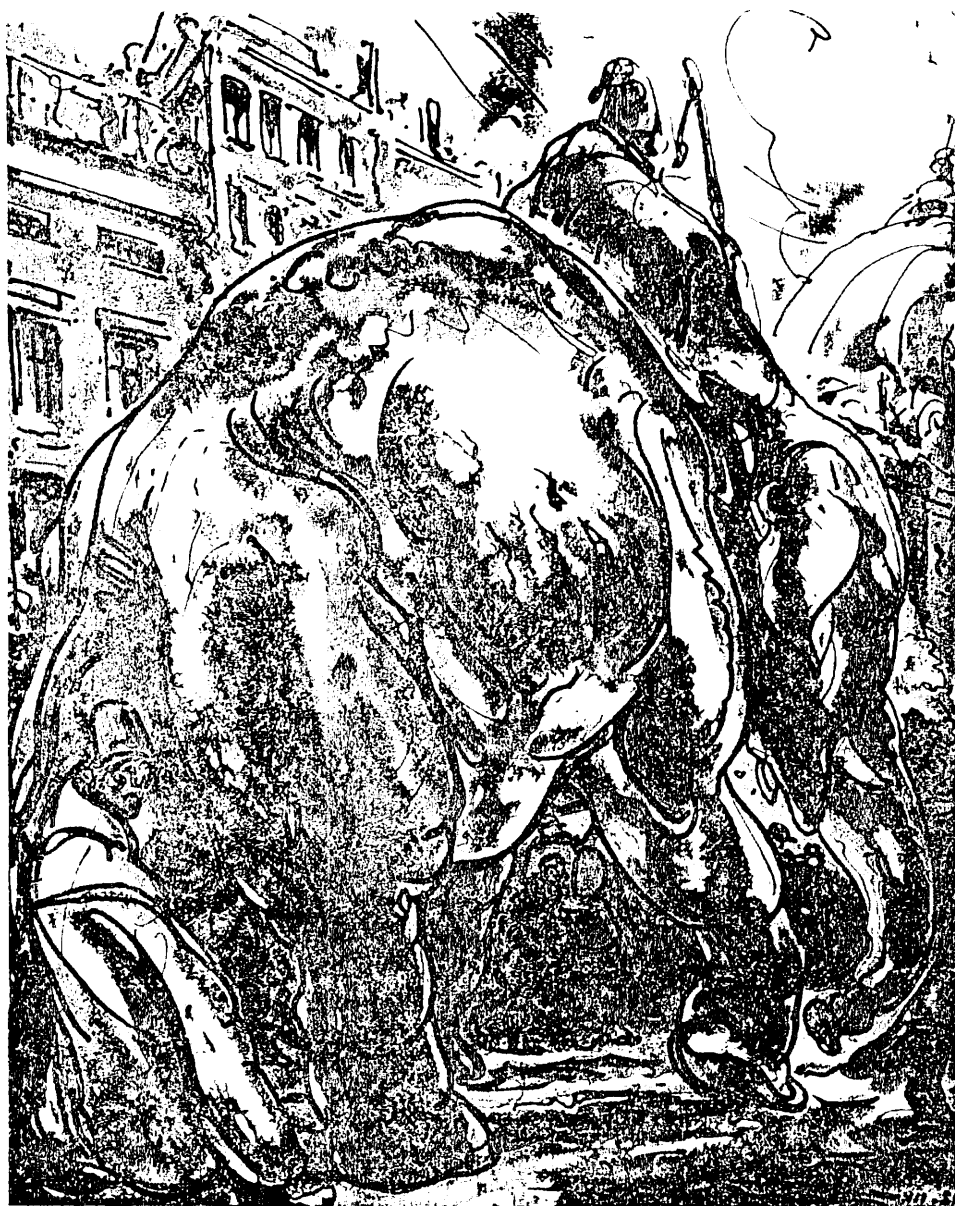
kanten» (1945); «De lijnvoering wordt druk en verward, omdat de spontane spanning vervangen werd door een decoratief spel van arabesken, de directe neerslag van een uitgebloede bezieling». (8)

Alfred Ost was steeds geboeid door de dierenwereld. Dieren vormden ook het onderwerp van veel schooltekeningen — Ost was tussen 1921 en 1943 tekenleraar in het Lager Onderwijs-, of werden verwerkt in een reeks decoratieve sierletters of in illustratieve tekeningen over de dierentuin.

De Alfred Ostverzameling in de Zoo illustreert de rol van de dierenwereld als belangrijke inspiratiebron doorheen het oeuvre van deze virtuoze tekenaar. Tevens geeft ze een idee van de ontwikkeling van zijn tekenstijl; terwijl voor de Eerste Wereldoorlog alle aandacht ging naar het realistisch weergegeven motief, werd vanaf 1919 het accent gelegd op de expressieve waarde van kleur en lijn. Dit verleggen van het accent zou door meerdere eigentijdse kunstenaars veel verder worden doorgedreven en zou bepalend worden voor de artistieke vernieuwingen uit die jaren.

Dorine Cardyn-Oomen

1. «Openbaar Kunstbezit in de Zoo», in: *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, jg. 24, nr. 2, 1986.
2. F. Mertens, A. Ostzaal. *Geïllustreerde inventaris van tekeningen, aquarellen en plakkaten*, Antwerpen, 1973.
3. F. Mertens, *Alfred Ost*, Kasterlee, 1971.
4. De tekeningen die in dit artikel vermeld worden zonder aanduiding van verzameling behoren tot de verzameling van de Zoo.
5. E. Gosling-Deutman, «Nederlands intermezzo (1914-1918)», in: *Vlaanderen* (A. Ostnummer), nr. 201, 1984, p. 52.
6. F. Mertens, *Alfred Ost*, Kasterlee, 1971, p. 48.
7. F. Mertens, A. Ostzaal. *Geïllustreerde inventaris van tekeningen, aquarellen en plakkaten*, Antwerpen, 1973, p. 28.
8. L.M.A. Schoonbaert, «Alfred Ost of de kracht van de gedrevene», in: *Tentoonstellingscatalogus Alfred Ost. Tekeningen en aquarellen*, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen, 1988.

Olifant met kornak en Oosterse figuur in stadsbeeld, Zoo Antwerpen, A. Ostzaal